

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. XIII

БЕОГРАД, 1963.

О РЕЧНИКУ СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА И УМЕТНОСТИ

— Уз рецензију М. С. Московљевића —

За *Речник српскохрватског књижевног и народног језика* може се рећи да је тек на почетку свога излагања. Тек је недавно изашла из штампе друга књига, а трећа још није штампана (иако је израђена и она и више од половине четврте). Отуда он још није у пуној мери нашао пут до својих читалаца — па ни до критичара. Може се само поздравити сваки приказ који скреће пажњу стручне публике на овај — ако ништа друго — опсежни подухват наше науке; може се поздравити и свака критика ако, задржавајући неопходну објективност, доприноси усавршавању метода обраде, отклањању недостатака, најзад — ако осуђује оно што треба осудити.

— Др М. С. Московљевић написао је једну рецензију на овај речник (заправо на његову прву књигу), коју је редакција Зборника Матице српске за књижевност и језик објавила у књ. XI овога часописа (1963, стр. 240-252). Рецензија је писана врло оштро, са изразитом осудом и метода израде и многих појединачних решења у тексту *Речника*. Довољно је као илустрацију навести закључне рецензентове речи: „Кад бих из целог *Речника* ... повадио и објаснио све погрешке, изашла би читава, дебела књига“. Али пре него што се осврнемо на карактер замерки изнетих у овој рецензији, потребно је изнети неке напомене.

Пре свега, сам рецензент каже да оцену износи самокритички, јер је и он био један од уредника *Речника*. Према томе, било би према личном уделу нормалније да ја пишем критику на први том *Речника*, а проф. Московљевић да одговара, јер је он један од аутора те књиге, а ја нисам. Што прихватам обрнуту улогу, долази отуда што — као и сваки члан научног колектива који улаже многе године свога рада у једно дело и верује у његову вредност и значај — не могу бити незаинтересован кад се

појави једна оваква осуда, макар предмет осуде био део текста у чијој изради нисам учествовао и макар осуда долазила од стране једног од уредника тога текста. С друге стране, Речник САНУ толико је крупан (најзад и скуп) подухват, да углавном губе значај питања личне ангажованости, да постаје споредно критикује ли се он са позиције критичара са стране или самокритички — а остаје као најзначајније какво је то дело у ствари и је ли тачна слика коју о њему сугерира једна оваква рецензија. Уосталом, сам рецензент намењује своју критику ауторима наредних књига *Речника*, надајући се да ће „корисно послужити уредницима *Речника* да његове наредне књиге боље уреде“, што нас који продужавамо рад на томе делу помало обавезује на одговор.

Поред тога, потребно је скренути пажњу (не рецензенту, јер је њему то све врло добро познато, него онима којима се *Речник* намењује) на изузетан обим овога посла и бар на неке елементе који илуструју његову сложеност; усталом, за читаоце *Нашег језика* биће од већег интереса ако им се пружи нека информација о овом делу, него полемичка страна ових написа. Не треба губити из вида да је ово речник сасвим изузетног богатства и опсежности. Огромна маса речи, за коју се процењује да ће се примаћи цифри од 400.000, више милиона (или — ако хоћемо — више тона) листића који служе као грађа за њих — чине рад на Речнику САНУ изузетно сложеним. Са увећањем обима речника и броја речи које треба обрадити сложеност посла се увећава несразмерно, тако рећи у геометријској прогресији (један од разлога је то што обрађивач са увећањем обима и богатства грађе наилази на све већи *и*роценаци непознатих речи, са којима се никад раније није срео). Догађа се да за једну једину реч треба разгледати и категорисати по две, па и три хиљаде листића, или да поједина реч има на десетине значења, увек на друкчији начин изукрштаних. А догађа се и то да је реч непозната значења засведочена само покојим недовољно јасним примером, или да треба објаснити специфични стручни термин за који нема објашњења у приручницима којима располажемо. Илустративан је и сам списак скраћеница за поједине стручне области: агр[икултура], адм[инистрација], аер[онаутика], анат[омија], ант[ика], антроп[ологија], археол[огија], архит[ектура], астр[ономија],

банк[арство], биол[огија], бот[аника], брод[арство], вај[арство], вет[ерина], вој[нички назив], геогр[афија], геод[езија], геол[огија] — и још преко седамдесет сличних. Ако се томе дода да за сав тај дијапазон стручних термина обрађивачи сами треба да нађу објашњење (из стручних кругова чују се мишљења да би нпр. за зоологију требало ангажовати неколико стручњака, према ужој специјалности; а, Институт није министарство, он не може рачунати са огромним апаратом специјалиста за разне струке) — онда ће се видети неки (само неки) елементи који израду *Речника* чине изванредно тешким послом.

С обзиром на то није тешко схватати неизбежност чињенице да у *Речнику* има слабијих места (па и грешака), и да ће их бити и у будућим књигама, и да их мора бити у сваком делу и свакој продукцији оваквог обима; тога су свесни (иако се с тим не мире) и они који раде на *Речнику*. Али мислим да ће сваки објективни читалац или критичар признати да је општи ниво овога дела сасвим солидан и да не уступа делима сличног типа и обима која се израђују другде у свету; у сваком случају слика није онаква каква би се добила при површном читању рецензије о којој је реч, а број грешака и слабих решења у *Речнику* сразмерно је далеко и неупоредиво мањи него у овој рецензији.

Да погледамо сада какве су рецензентове замерке, идући редом по појединим елементима израде *Речника* (како је урадио и рецензент); понегде ће, за информацију читаоцима, на неки проблем бити указано и шире него што би захтевао одговор на замерку.

Акцентаи

Ово је област где су рецензентове замерке најбројније и највише задиру у језичке категорије, па ће најзгодније бити да почнемо од ње. Да би се избегло субјективно, лично оцењивање покренутих акценатских питања, спровео сам анкету међу неколико сарадника Института, који репрезентују разна места наше језичке територије, значајна за одређивање акценатске норме. То још није довољно комплетно анкетно тело за утврђивање акценатске норме, али је доста широк дијапазон, који може бар навести распрострањеност појединих акценатских типова. У та-

бели су имена учесника анкете наведена скраћено: И. — Душанка Игњатовић, родом из Шумадије, а дуго живела у Београду; Ј. — Богољуб Јањић, из Шапца; Н. — Берислав Николић, из Шапца; П. — Милка Половина-Деспотовић, из Лице; М. — Фахра Матијашевић, из Мостара; Ст. — Милија Станић и Сл. — Петар Сладојевић, оба из црногорске Херцеговине (в. стр. 173—174).

Табелом су обухваћене мање-више све рецензентове акценатске замерке, изузев једне категорије о којој ће ниже бити речи и неколика лексичка случаја. Потпуности ради, да поменемо и те случајеве.

Речник даје: „*азбука* и *азбука* (азбука)“, тј. две главне и једну споредну варијанту, које рецензент овако оцењује: „прва према Даничићеву акценту у загребачком *Рјечнику*, друга је уобичајена, а трећа, свакако, источноцрногорска“. Истина, могло се проћи без треће варијанте (мада, истини/за вољу, ни овде не вреди ова унутарцрногорска локализација: овако изговарају Станић и Сладојевић, а и ја, иако ниједан од нас није из источне Црне Горе); прва два акцента анкета сигурно потврђује (*азбука* = Д. Игњатовић, М. Половина-Деспотовић, Ф. Матијашевић; *азбука* — Б. Јањић, Б. Николић). Прилог *акураш* и именица *алем* (у специјалном значењу: полумесец на врху минарета) нису познати учесницима анкете, па се нису могли добити подаци; акценат ове друге речи какав је дат у *Речнику* (*алем*) потврђују Шкаљићев речник турцизама и Клаићев речник страних речи.

Категорија која још преостаје да је поменемо представља туђице код којих је врло распрострањен акценат (") на последњем слогу, нпр. *акцидѐнић*. Такав акценат потврђују сви учесници анкете изузев М. Станића и П. Сладојевића, међутим, њему се не признаје право присуства у књижевном изговору, јер нарушава једно од основних правила нашег акценатског система. Из тог разлога он је у првом тому *Речника* показиван само у загради, а из истог разлога пошло се и корак даље, па се више ни тако не показује. Треба ипак признати да ту решење још није постигнуто, прецизније: инсистирање нормативне граматике постигло је да се тај акценат у приручницима не пише, а са изговарањем стање је сасвим друкчије.

Поводом тог типа акцента рецензент пита: „Ако је тако допуштено, зашто није доследно примењено на све сличне стране

РСАНУ ¹	И. Ј. Н. П. М. Ст. Сл.	оцена рецензента	коментар (мој)
беџидејан и беџидејан	- - - - - ³ - + + + + - + +	погрешно	{ други акценат дао бих као главни
беџизгледан (безџизгледан)	+ + + ³ + + + - ³ - - - - -	погрешно	{ добро је у Речн.
беџизлазан и беџизлазан	- + - - - - - + ⁴ - + + ⁴ + + +	погрешно	{ други акц. дао бих као главни
беџмилосрдан и беџмилосрдан	⁵ ⁵ + ³ + + ³ - - - - +	погрешно	{ изгледа да је добро у Речн.
беџначајан	+ + + ³ + + + +	погрешно	{ није јасно шта је онда исправно
беџдикациџни и беџдикациџни	+ + + + + + + - - - - -	погрешно правилно	{ први акц. дао бих као главни или једини
беџгитациџни и беџгитациџни	+ + + + + + + - ? - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџкциџни и беџкциџни	+ + + + + + + - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџпелациџни и беџпелациџни	+ - + + + + + - + - - - +	погрешно	{ као горе
беџзиликаџлан и беџзиликаџлан	+ + + + - ⁶ + + - - - - -	погрешно правилно	{ као горе
беџџотџран, беџџотџран и беџџотџран	- - - - - - - + - + - ? + + - + - - ?	погрешно	{ свент. у загради као други акц. као први акц.
беџприџоран (беџприџоран)	- + - - - + + - + + ³ + + -	правилно неправилно	{ други акц. дао бих равноправно, а не у загради
беџдикациџнални *беџдикациџнални	+ + + + + + - - - - -	погрешно тако треба	{ добро је у Речн.
беџбит (беџбит и беџбит)	+ ⁷ - - + ⁷ - -	неправилно неправилно правилно	{ прва два акц. су сигурно засведочена и не треба их одстранити
беџџонос и беџџонос	- + + - + + + - - + - -	[тако] немапотврде	{ други акц. радије у загради
беџбразиџни и беџбразиџни	+ ? + + + + + - ? - - - - -	неправилно правилно	{ као абдикациони
беџџортџиван *беџџортџиван	+ + + + + + + - - - - -	неправилно тако треба	{ добро је у Речн.
беџвет (беџвет)	- + + - - + + + - - + + - -	правилно непоуз. или лок.	{ добро је у Речн.
беџвлија беџвлија	+ + + + + + + - - - - -	правилно [ди]ал.]	{ ни ја не бих дао други акц., бар не равноправно

РСАНУ	И. Ј. Н. П. М. Ст. Сл.	оцена рецензента	коментар (мој)
агенс и агенс	- + - - ⁸ - ⁹ - ¹⁰ + - + - - - -	правилно не ваља	{ изгледа да је добро у Речн.
аговати и аговати	- + - - - + + → + + ? + +	правилно неправилно	{ добро је у Речн.
аграмер (аграмер)	+ + + - ¹¹ + - - - - -	[тако] измишљено	{ могао је други акц. изостати
агрегатни и агрегатни	+ - + + - ¹² - ¹³ + - + - - - +	неправилно правилно	{ изгледа да је добро у Речн. (можда II акц. у загр.)
адеквџан *адеквџантан	+ ² - - + ³ - - - - + + - + ¹⁴ + +	неправилно правилно	{ дао бих као дублет
ага и ага	- + - + + - - + - + - - + +	правилно неправилно	{ добро је у Речн.
адењидни и адењидни	+ - + - - - ¹⁵ + + - + - + - - +	шабл. погрешка правилно	{ изгледа да је добро у Речн.
административан и административан	+ + + + + + + - - - - - - -	неправилно	{ други акц. је вештачки и не бих га показивао
адреса (адреса) *адреса	+ + + + + - - + - - - - - + + - - - - - - -	ређи облик у ист. Ц. Гори правилно	{ добро је дато као гл. акц. што баш у источној? добро је што није показан
Ађанин *Ађанин	+ - - - - ¹⁶ + - ¹⁶ - + + - - - -	погрешно само тако	{ ?
ажуран *ажуран	+ + - + + + - - - + - - - +	тако мора	{ показао бих и други акц. (као споредни)
акропољ, акропољ и акропољ	+ + + + + + + - - - - - - - + - - - - - -	неправилно неправилно	{ радије као главни акц. тако Ристић-Кангрга тако Правопис, поред првог
активизовати *активизовати	- - - + + - + + + - - +	погрешно тако треба	{ и ја бих дао само други акц.
актуализовати и актуализовати	- - - - - + - - + - - + + - + +	као горе	{ као горе
акумулациони и акумулациони	+ - + + + + + + - + - - - - - -	погрешно тако треба	{ први акц. дао бих као главни или једини
акутан и акутан (акутан)	+ + ³ + + + - - - - - - - + + - - - - - + +	неправилно правилно неправилно	{ добро је у Речн., само је трећи акц. могао изостати
александрит (александрит)	+ + + + + + + - - - - - - -	погрешно	{ радије без другог акц.
александролит (александролит)	+ + + + + + + - - - - - - -	као горе	{ као горе

Најомене уз анкешну шабелу. ¹ Акценти којих нема у Речнику, а које предлаже рецензент, наведени су са звездичом. ² без-. ³ Без дужине на крајњем слогу основе. ⁴ Са дужином на крајњем слогу основе. ⁵ немилосрдан (немилосрдан). ⁶ базиликалан. ⁷ У другој варијанти: абет. ⁸ агенс. ⁹ агџнс. ¹⁰ агџнс. ¹¹ аграмер. ¹² агрегатни. ¹³ агрегатни. ¹⁴ адеквџан. ¹⁵ адењидни. ¹⁶ Ађанин.

речи, нпр. на *акорд*, *акрџбаи*, *акџѣр*, *акџивисџи*, *акџиз* и др.?" Има ту разлике, и има разлога што није једнако поступљено са свим оваквим речима. Сproveо сам анкету (са истим учесницима као горе) за речи *акорд* и *акџѣр*, али ниједан учесник анкете није потврдио непренесени акценат. У томе управо и јест лингвистичка вредност показивања акцента типа *акџидѣнџи*, *акџѣиџи*, *акџадџкиџи*, јер је показивано код којих је речи та појава најраспрострањенија, што може помоћи при проучавању акценатских категорија.

У целини посматрано, из рецензије се види да њен аутор има веома особене погледе на књижевни акценат. Категорично, декретско проглашавање појединих акценатских типова за „правилне“ или „неправилне“ упркос стању у језику и на основу једне од законитости наше акцентуације — не само да нема практичне перспективе, него ни лингвистичког оправдања. Изворни акценат стране речи (да узмемо то као пример) само је један од чинилаца (и то сасвим неједнако присутан нпр. за позајмице из француског језика и за позајмице грчког порекла) који одређују какав ће акценат имати позајмљена реч. Постоје унутрашње, структуралне језичке законитости, закони продуктивности акценатских типова, још увек сасвим недовољно испитани у нашој науци. Док се они темељно не испитају, веома је ризикантно супротстављати се практичном стању у језику — на основу оних законитости које смо потпуније или непотпуније упознали. Рецензент о томе не води рачуна, па му се тако и може догодити да, готово по правилу, за акценатске категорије које он проглашава неправилнима анкета показује да апсолутно доминирају у језику (*акџибнџи*, *бџиликџалан*, *администџраџиџван* и др.).

У сваком случају, маса оваквих неодрживих акценатских оцена затрпава и оних неколико уочених акценатских решења која би подлежала корекцији (в. анкетну табелу). Уосталом, до неких измена дошла је и сама редакција *Речника* (нпр. не показују се више типови *акџидѣнџи*, *александџриџи*); међутим, у неким случајевима коректура је ишла у правцу супротном од оног за који се залаже рецензент (на штету типова *акџибнџи*, *администџраџиџван* и сл.).

Не треба губити из види ни специфичне тешкоће са којима се среће акценатско редиговање *Речника*. За велику већину речи

које обрађујемо нема у грађи и приручницима поузданих непосредних података о акценту, а закони продуктивности акценатских типова још су у највећој мери неутврђени или неразрађени. Одређен утицај на акценатска решења имају и акценти из постојећих речника и приручника. У таквој ситуацији настојање је редакције да акценат *Речника* у целини посматран буде један добар књижевни акценат и — ако у покојем случају ове или оне околности и наметну да се покаже акценат несигурније вредности — да се увек дâ места и оном акценту који је у најбољем складу са законитостима новоштокавске акцентуације и са стањем у нашем језику. Мислим да ће тешко ико моћи аргументовано оспорити успешно спровођење овог настојања.

Избор речи

Избор речи за речник иде у оне проблеме где је најтеже утврдити прецизна мерила. У начелу, пред једнојезичке (описне) речнике постављају се у овом погледу доста разнородни задаци:

— Речник треба да покаже основни, стандардни фонд речи које су у широкој употреби, које се нпр. могу препоручити странцу да их научи ако хоће да практично овлада нашим језиком. За домаћу употребу показивање овог фонда речи има претежно нормативни карактер, тј. већу важност добијају нормативне препоруке (у погледу облика, акцента, рекције и др.) и извесна систематизација речи — него описи значења, јер су значења углавном позната. Овај задатак може извршити већ једнотомни речник — ако се излагање максимално сажме и економично изведе.

— Од описног речника се може тражити да осим овог основног фонда пружи и нешто ширу лексичку грађу, у коју би ушле не само широко познате речи, него и мање позната успелија образовања до којих је дошао књижевни језик (у ширем смислу) и народни говори; другим речима — да се пружи не само основни фонд, него и основни лексички потенцијал, који може служити као резерва и као илустрација могућности (у неку руку путоказ) за богаћење језика. Начелно, овај задатак може испунити отприлике четворотомни речник.

— Најзад, пред описни речник могу се поставити и знатно опсежнији захтеви: да исцрпно покаже мање-више све лексичке

категорије, да што је могуће богатије пружи сву масу речи једнога језика и њихова значења; наравно, овакав речник исцрпно показује (и по могућности омеђава) и уже фондове речи, поменуте у претходна два става. Овакав речник стручњацима (лингвистима) треба да послужи као богата подлога за најразличитија проучавања речи, њихових категорија и њихове судбине, свих елемената структуре лексичког фонда; за људе, од пера, за све оне који теже да негују и усавршавају свој језик он може пружити изванредне могућности богаћења и усавршавања језичког израза; најзад — за ширу публику овакав речник представља приручник у којему се може наћи објашњење огромне количине недовољно познатих речи — кад се на такву реч наиђе у литератури или народном говору. Ове задатке може испунити само веома опсежни, многотомни речник; горња граница његовог обима по правилу зависи од богатства прикупљене грађе и од снага и могућности које практично стоје на располагању.

Речник САНУ замишљен је и започет као дело овог последњег типа, и у тој светлости треба гледати сва питања избора речи (такође и илустровања примерима), па и она која покреће рецензент.

Грамматичке изведенице. Изведенице највеће продуктивности (глаголске именице, деминутиви и аугментативи, придеви са значењем односа и припадања и др.) представљају приличан баласт у многим речницима, јер најчешће представљају граматичко-лексичку категорију, али не и посебне лексичке случајеве. Отуда се прибегава разним методима економисања у њиховом показивању. То није мимоишло ни Речник САНУ, за који су у овом погледу усвојена ова начела:

за такве речи не показују се значења, него само семантички или граматички однос према основној речи („гл. им. од...“, дем. и хип. од...“ и сл.) — макар основна реч имала и десетине значења;

економише се и с потврдама, тј. примери се или не дају (уз глаголске именице), или се замењују обичнијим синтагмама (често уз придеве на *-ски* и сл.), или се тежи давању што мањег броја примера.

Иако су ово често случајеви унапред одређене, аутоматске продуктивности, ипак према уобичајеним мерилима и они представљају посебне речи, па њихово показивање по правилу не избегавају ни једнотомни речници. Неки описни речници, истина, прибегавају њиховом прикључивању уз основну реч, чиме се постиже извесна уштеда простора; овакав метод изгледа оправдан у сажетијим речницима, а за речник какав је овај о којему је реч показује бар ове недостатке:

у речнику толико огромног броја речи изведеница врло често по азбучном реду долази далеко од основне речи;

често се догоди да изведеница у језику има заправо већу фреквенцију него основна реч, па би било незгодно да изостане са свога места у азбучном низу;

категорије аутоматске продуктивности нису прецизно и јасно омеђене од случајева особенијег, лексичког типа (уп. *јаворић* – *јаворчић* – *јаворак* – *јаворац*; *дојушивање* – *дојушивање* – *дојуст* и сл.), па је незгодно раскидање система, испуштање појединих чланова одређеног семантичког ланца.

У овоме и јест одговор на неке рецензентове замјерке, нпр.: „Уношењем глаголских именица заузето је много простора и времена, а није их требало уносити, јер су оне нарочит облик глагола од којих су начињене, с нарочитом функцијом“; „Њих [деминутиве и аугментативе] има смисла уносити само кад им је значење друкчије него у основне речи, а не само деминутивно или аугментативно значење“.

„А кад је решено да се уносе и глаголске именице као посебне речи – одреднице, зашто нису све? Кад су унете: *ажурирање*, *адвокашовање*, *адвокашисање*, *ајање*, *аклимашисање*, *аконширање*, *асфалирање* и др., зашто нису дате и *ажуровање*, *ајарење*, *аклимашовање*, *аконшовање*, *асфалиовање*?“ — замера даље рецензент. Већ овај списак прилично јасно нуди одговор. Наиме, усвојено је начело (оно се уосталом, и само намеће богатством или оскудношћу грађе или семантичке диференцијације) да се речи које стоје ближе граници нашег одабирања, које и у својој основној реализацији једва улазе у наш избор (зато што су необичне, локалне и сл.) показују што сажетије, економичније, другим речима — сматра се довољним да се таква лексичка јединица засведочи у својим основним реализацијама, жртвујући

(ради штедње простора) разна секундарна образовања. Из овога је лако разумети да је оправданије унети нпр. *ажурирање*, *аклиматисање* него *ажуровање*, *аклиматшовање*.

Други разлог за ово истиче из начела поузданости и аутентичности, које се строго и доследно примењује у *Речнику*: од речи којих нема у изворима обрађивач може унети само оне за које поуздано зна да се употребљавају, а ако се у грађи сретне непозната реч, неће сам измишљати њене изведенице.

Речи из бројаница и загонетки. Рецензент сматра да ове речи није требало уносити. Колебања у том погледу било је и раније међу ауторима *Речника*, а има их и данас. Александар Белић изричито се заложиио за њихово уношење у време кад се о том одлучивало, имајући на уму могућност да се у некој од њих сачувао неки траг који би био од значаја за проучавање порекла речи и историје језика. Отада су радници на *Речнику* сретали у грађи већи број оваквих речи, и може се рећи да је нарасла скепса у погледу њихове вредности, па се данас уносе знатно мање него у почетку. Што се у том погледу не иде до генералног одстрањивања, одговор је у томе што Белићеви аргументи (и ауторитет његовог става) и даље имају тежину, а и незгодно је у једном двадесетотомном речнику не наћи место за речи из Вукова речника — какве год вредности оне биле; с друге стране, нађе се међу овим речима и у извесном погледу занимљивих образовања (нпр. илустрација народног хумора).

Ономастика. Ако је е в е н т у а л н а могућност да се у речима из бројаница чувају алоглотски трагови узета као аргументат да се оне уносе у *Речник*, онда је тим разумљивије да се уносе властита имена, где се сигурно зна да таквих трагова има у у обилној мери. Ни географска имена, а још мање етници и презимена не представљају само низ посебних лексичких случајева, него у њиховим оквирима постоје активне језичке категорије, са својом продуктивношћу и изоглосама. Још више од ових типова властитих имена, фонд личних имена један је од делова, елемената општег лексичког фонда, на сличан начин присутан у језичком осећању и језичком наслеђу као и речи неке апелативне категорије. Властита имена у много елемената показују узајамност са апелативима и често се иста морфолошка, акценатска, па и семантичка категорија наставља и у једном и у другом

фонду (*грађанин—Београђанин, Ма́ра—на́на* и сл.), па би генерална слика наше лексике, какву тежи да да Речник САНУ, била непотпуна ако би се искључила било која од значајнијих категорија властитих имена.

Зато уопште и није спорно треба ли објављивати овакве речи, него је питање треба ли их масовно укључивати у општи речник или се може рачунати с објављивањем посебног дѐла, које би се, без обзира колико се формално наслањало на Речник САНУ, у сваком случају употпуњавало с њим. Отуда је уношење властитих имена у *Речник* унеколико еволуирало у зависности од могућности и изгледа да се приступи изради ономастичког речника. Како сада ствари стоје, има изгледа да се томе приступи, јер у Институту постоји одсек за ономастику, а овој области језичких проучавања посвећује се у свету све већа пажња, што чини извеснијим и крупније подухвате на том пољу код нас — па је и одбир властитих имена за *Речник* у последње време строжи него раније. Али је у сваком случају добро да у овај речник уђе одређена маса оваквих речи, довољна да оцрта значајније категорије.

Ако се све ово има у виду, биће се тешко сагласити са рецензентом да су „без икакве потребе унети којекаква презимена и надимци који немају никакве везе с нашим језиком, као нпр.: *Алабак, Асливар, Багшуновић, Балабушић, Бален, Бараја, Барач, Барусковић, Бахџа, Базало* и др.“ И тешко је у одбир презимена уносити принцип порекла (туђе порекло неке речи има негативан значај само у нормативном погледу, што код презимена не долази у обзир; а за историјска проучавања често је драгоценија туђица него реч домаћег порекла).

Стручни термини. „У *Речник*, који је описни речник књижевног језика, није требало уносити свакојаке уско *техничке шермине* из разних научних, техничких, занатских и других области, којима је место у посебним речницима за поједине струке, а овамо треба да уђу само они који су у општој употреби, па су свима познати“. Ово мишљење рецензентово могло би се сасвим усвојити кад би се израђивао речник далеко ужег обима (рецимо једнотомни), где се и остале речи подвргавају строгом одабирању. Међутим, за дело у којему број речи тежи према 400.000 и које спада у најисцрпније речнике на свету неприхватљиво је

начело уношења само оних термина „који су у општој употреби, па су свима познати“.

Термини појединих струка нису строго изоловани одсек лексичког фонда, него се преплићу са речима опште употребе, ступају са њима у исте категорије; уосталом, која од појмовних речи у некој области знања и духовне надградње не може добити функцију термина? Као и речи опште употребе, и термини су некад шире, некад уже познати, и нема никаквог оправданог разлога да се уноси мало позната реч слободне употребе, а мало познати термин не (зашто унети покрајинску реч ако значи нпр. свађалица, а покрајински ткачки термин не?). Сем тога — где је граница шире и уже познатих термина и колико је она стабилна? Довољно је да се на тржиште лансира богатија серија новог производа или да се јавност подробније позабави изградњом неког објекта или радом неког предузећа — па да више термина, дотада познатих само у уским оквирима, постану широко познате речи.

Посебно кад је реч о задацима Речника САНУ, може се говорити начелно о две области стручних термина. Прва обухвата оне гране које већ одавно имају у нашем језику своју терминологију (нпр. имена биљака и животиња, термини старих народних заната, народни медицински називи). Ова област термина може бити од изванредног лингвистичког значаја, поред осталог — за проучавање историје језика, па и историје културе уопште. Другу област представљају новији термини, који, истина, не могу бити од значаја за проучавање старијих фаза нашег језика, али не треба заборавити да су то данас најпродуктивнија жаришта лексичког стварања и богаћења лексичког фонда нашег језика; овде су и интервенције нормативног типа вероватно потребније него и у једној језичкој области. У сваком случају, речник какав је овај о којему говоримо не може мимоилазити ову област лексике а што се новији термини не могу дати тако исцрпно као раније поменути разлог је првенствено њихово мноштво, као и празнине које у том погледу мора имати и најсистематичније прикупљана грађа (не треба сметнути с ума ни то да је основна маса грађе за Речник САНУ скупљана пре последњег рата).

У таквој ситуацији тешко је наћи оправданија мерила него она која се данас примењују у Институту за српскохрватски језик:

исцрпно показивати термине из области за које одајно постоји терминологија (за ове стручне области наша грађа је изванредно богата);

тежити богатом показивању термина и за новије гране; богатити у том погледу речничку грађу пратећи термилошке и енциклопедијске приручнике који се појављују, уносећи и ван тога термине који постану шире познати и — колико могућности дозвољавају — попуњавајући грађу ексцерпирањем новијих књига;

тежити што економичнијем, тј. што сажетијем показивању термина једног и другог типа.

Примена ових начела учинила је да Речник САНУ пружа богату термилошку грађу, која може послужити као солидна подлога за различита истраживања; с друге стране, он се овим потпуније оспособљава за једну од својих основних намена: да послужи као приручник у којему се може наћи објашњење огромног броја недовољно познатих речи. То, несумњиво, у значајној мери увећава општу вредност *Речника*.

Навођење примера

„За неке речи или нека значења потребно је навести више примера, јер се мора водити рачуна о временској и територијалној употреби“ — вели сам рецензент. Па ипак, он замера на превеликом броју примера, и у томе види један од недостатака *Речника*.

У ствари, примерима треба показати знатно више елемената него што он помиње:

— Примери су допуна дефиниције, њена илустрација; они показују у каквом се контексту и у којем правцу реализује значење показано у дефиницији. Ни најпрецизнија и најопширнија дефиниција често не може дати јасну слику значења, та слика се добија тек из спрега дефиниције и примера. Заправо је у овоме најважнија функција примера у описном речнику.

— Примерима треба доказати сваку нијансу у дефиницији и илустровати разна колебања у облику, рекцији и др.

— Примерима треба показати, како и рецензент каже, територијалну и временску употребу речи у поједицим значењима (заправо се ширина употребе може само навестити, јер би за њено прецизније показивање био неопходан знатно већи број примера него што се у Речнику САНУ даје).

Број примера који се даје представља компромис између ових захтева и обзира штедње простора и одржавања прегледности излагања. На основу искуства стеченог у првој књизи шест примера је узето као горња граница, која се прекорачује само у изузетним случајевима. Ако је грађа довољно богата, обрађивач је често пред тешким и незахвалним задатком за који од већег броја примера да се одлучи. Да ли жртвовати Вуков, Његошев, Мажуранићев пример, или пример из народне епике, или лепу народну пословицу, или пример богат финим нијансама савременог језичког израза? Да ли се одлучити за пример који најрељфније потврђује значење или за пример који показује неку особеност у облику, рекцији или функцији? За проучаваоца језика и стила од велике је важности сваки податак да тај и тај писац употребљава одређену реч. У том погледу речничка грађа представља огромно богатство, и незахвалан је задатак умртвити и оставити неискоришћеним велики део (вишеструко већи од искоришћеног) те драгоцене збирке.

У таквим околностима не би било никакво чудо да се местимично претера и да се негде да покоји пример преко оптималне мере. Али колико је тога, и има ли места за аларм, можда ће се најбоље видети ако пођемо редом по примерима које рецензент набраја за своју замерку.

Прва реч у том списку ни у најмањој мери не потврђује замерку, и није уопште јасно зашто је ушла у рецензентов списак. Та реч може послужити као образац добре поделе на значења, добро нађених и сажетих дефиниција и рационалног потврђивања значења примерима, а уједно и богатства нијанса које пружа наша грађа, па неће бити сувишно да је у целини наведемо:

АМИН и **АМИНА** узв. (код православних) (грч. αμήν); исп. амен

1. *нека иако буде.* — Уза сваки ... благослов сватови вичу: „Амин!“ (НП Вук 1, XII). Господар наздравља: „У славу ... великога года! Да би и до године сви живи и здрави били!“ „Амин!“ — реку сва чељад (Бег. Н. 2, 96).

2. (у прилошкој служби) покр. **а.** *увек, сигално.* — Он је амин у крчми (Змај 4). Нит је срећна нит уме да усрећи она жена, која има амин нешто да се тужи човеку своме (Задр. 1879, 60). **б.** *гошћиво, саршено, збогом.* — Амин сватови — говори се кад се сватови распуштају (Војв., Стан. Ст.).

3. (у именичкој служби) м и с а. *крај, саршеџак*. — Патићемо се све до амина (Змај 4). Но, нека буде већ једном амин и томе говору (Борј.). И тако све до амина (Ранк. С. 6, 60). Кад се држи да се каква зграда неће шале покварити, каже се: „Та ће трајати до амина века“ (Радон. Н.). *б. час, џренуџак, време*. — Не ваља мати да куне своју децу свакога часа буд за што, јер није сваки „амин“ (час, тренутак) једнак (Васиљ., БК 1897, 205). Није он сиромашје... ал' га сад жалост потревела баш у „амин“, кад се испешило без пара (Стој. Ј. 1, 123). *в. заклейва; завеџи*. — Изабрани људи зају по народу и ... под амин позову свакога да каже што је ко коме учинио (Сл. Ј. 1904, 39/3). Ту сјећесмо ту збора зборисмо, | Ту велики амин учинисмо, | Да дођемо сваки на Косово (НП, ГлЕМ 1939, 71). Сва зенђила Васова нахија | Збор зборила па се насулила | И амином својим потврдила, | Да не даје данке ни араче (И. 1930, 151). *г. џроклейсџиво, клейва (обично везано за верски обред); исп. аминовати (3), анатема (1)*. — Ако се криво заклео на тебе пали сви амини овога народа (Шоб. П. 1, 157). Тражио сам ... ко ми запали појату: плаћао сам соџбину, плаћао „амине“, ама га никако наћи (Грђ., БВ 1891, 373).

Даље долазе занимљиви изрази (*амин и гомила, мейџаџи амин, век и амин, из амина* и др.) — и ни уз један више од два примера.

Готово исту слику пружају и даље речи из рецензентовог списка: *анашџема* — уз једно, значење пет примера (показане су различите спреге у контексту: бацити анатему, предати анатеми, уништити анатему), уз фигуративно значење три примера, уз изразе — са три значењске нијансе и четири обличка типа (међу њима за лингвисте занимљиво разламање речи: „анате га мате било“) једанаест примера; *ангаџоваџи се* — само уз једно значење пет примера, а уз остала три или мање; *арџиџа* — такође само уз основно значење пет примера, а уз остала по један; *балчак* — седам примера (али у различитим применама: балчак сабље, јатагана, мача, копча, буздована, гусала); *басџаџи* — уз прво значење осам примера (овде се слажем с рецензентом да се могао дати који пример мање, иако има две битно различите нијансе значења), друго значење три примера; *барџунаџи* — прво значење четири примера, фигуративна примена четири примера, друго значење два примера; *баџргџи се* — четири значења осам примера (не мења ствар што су три значења спојена заједно упућивањем на другу реч); *баџаџи* за 18 значења 47 примера (на једном месту, истина, осам примера, али су у дефиницији две нијансе); *баџа* — основно значење (у разним реали-

зацијама) седам примера, још на једном месту три примера, у свим осталим случајевима мање — и тако редом.

Да погледамо мало ближе неке случајеве на које рецензент указује као на претеривања, како бисмо се уверили значи ли навођење повећег броја примера на неким местима бескорисно трошење простора, или то примери на неки начин надокнађују. Уз прво значење речи *белај* дато је осам примера, који (слободно сажети) гласе: добио белај на главу (М. Б. Милићевић); да оставиш девојку док није било белаја (Глишић); други је белај што пара немам (Јакшић); ударе на хиљаду белаја док се споразуме (из часописа); хиљаду белаја претрпели (М. Гавриловић); велики ме белај снашао (С. Јаковљевић); не шали се ни белаја тражи (Змај); остави се врага и белаја (нар. песма). Није тешко видети да би изостављање било којег од ових примара у понечему окрвњило комплетност слике ове речи и њене употребе. Или узмимо реч *беласати се*, где је такође осам примера: небо на истоку почело се беласати (М. Сретеновић); кроз липе бјеласа се црквица (Кумичић); чело јој се бјеласало испод црних власи (Ливадић); штатна се у мраку бјеласају (Андрић); Сава се између густих шума у сребрним пругама бјеласа (К. Руварац); беласа се мушка кошуља кроз грање (Ранковић); у полусенци собе беласају им се углачане груди на кошуљама (Б. Ћосић); кроз младу се јесен бјеласале трешње (Домјанић). Мислим да је тешко у навођењу овако лепих примера овако репрезентативног избора писаца видети некорисно трошење простора.

Рецензент допушта и директне нетачности — уз реч *белега* он каже: „27 примера за једно једино значење!“ А то „једино једино значење“ гласи: *в. белег (1—11)*, тј. обухвата ни мање ни више него седамнаест значења (и тзв. подзначења).

Мислим да нема смисла и потребе даље ићи по рецензентовом списку. Већ ових десетак примера јасно показују да се о утрошку простора води доста рачуна; ако је местимично и прекорачена мера препоручена за оријентацију обрађивачима, по правилу је утрошени простор надокнађен вредношћу примера и података које они пружају. Ако се оваква слика добија на речима које је сам рецензент пробрао као доказ за своју тврдњу, лако је закључити да опште стање у том погледу не даје повода за забринутост.

Обрада речи

„За лексикографа је најтежи посао давање дефиниција, које морају бити што краће али ипак да што верније опишу појам који се казује догичном речју“. Ово је сасвим тачно, само (за читаоце) треба нагласити да дефинисање не подразумева само описивање датог значења, него — првенствено — постављање опште значењске слике речи, тј. најпре уочавање разних значења и разврставање грађе за њих, а онда распоред тих значења и њихов редослед; и ово је поступак где најмање могу помоћи рутински шаблони, где је готово увек потребно ново тражење решења. Ако нека реч има већи број значења — некад међусобно ближних некад даљих, некад јасније разграничених а некад са постепеним прерастањем једног значења у друго — онда је лако разумети да се таква реч може обрадити на више начина. Сигурно је да би десет било како одабраних лексикографа дало (независно радећи) десет доста различитих верзија обраде неке речи сложеније семантике, јер овде проблеми нису као у математици, где сваки исправан поступак води истом решењу.

Да ли за реч *где* деобу на значења засновати на односу упитног, неодређеног и релативног значења или на односу статичког (место) и динамичког (правац) значења? Да ли дати одлучније место статичком (где се нешто налази) и динамичком (докле нешто досеже) моменту речи *далеко*, или више засновати поделу на односу просторног и временског значења (заћи далеко у шуму — зашли далеко у ноћ)? Могуће је и лингвистички оправдано и једно и друго (начелно ће избор зависити нпр. од тога који од тих момената има већи утицај на даље гранање значења); али је, у сваком случају, неодрживо и неспојиво са колективним радом ако би неки обрађивач све друге верзије сем своје сматрао погрешнима, неправилнима, бесмисленима и сл. А рецензентове оцене веома су категоричне, што би од решења која он предлаже захтевало велику сигурност и провереност; видећемо, међутим, да то није тако.

Известан број речи рецензент наводи као примере лоше обраде не износећи образложење за ту оцену: „... има доста дефиниција које су нетачне, нејасне, преопширне, понекад су значења сувише исцепкана на подзначења. Узмимо за пример речи: *архимандри[ши]ца*, *архив*, *ауторишеш*...“ На овако неодређену

критику не може се одговарати; али ипак да наведемо из текста *Речника* нпр. прву реч из рецензентовог списка (неће заузети много простора).

архимандритица ж правосл. *сѣарешина* већег женског манастира; исп. игуманија. — Име манастирског старјешине ... за манастире калуђерица [је]: игуманија и архимандритица (Милаш 4 [Православно црквено право], 719).

И то је све. Готово да је сувишно показати шири контекст наведеног Милашевог примера (примером из истог дела и са исте стране, објављеним у *Речнику* уз реч *архимандриѝ*): „Старјешина већег манастира, у којем је било много калуђера имао је наслов архимандрита, а старјешина мањег манастира наслов игумана“ — јер нам то, свакако, неће помоћи да схватимо који се од рецензентових епитета упућује обради ове речи: је ли нетачна, или нејасна, или преопширна, или сувише исцепкана?

Али да пређемо на одређеније рецензентове замерке.

Употреба скраћеница. „Много простора заузимају разне скраћенице, употребљене и тамо где нису потребне. Тако је скраћеница *ѝокр.* (покрајинска) стављана и уз речи покупљене у народу и онда кад је уз њих означено у загради где су записане, па је непотребно обележавати да су покрајинске, утолико мање што су покрајинске речи оне које се употребљавају у књижевном и разговорном језику само у неком ширем крају, као што су нпр. *крух, коѝар, једнаѝба*“ — замера рецензент.

Много пута се при обради наметне потреба да се иначе добра реч, за коју нема основа да јој се оспори књижевна вредност, мора потврдити примером из збирке. То бива или због празнина у грађи црпсној из литературе, или због тога што пример из збирке употпуњава представу о речи дајући рељефније податке него што их је могла пружити литерарна грађа. Прецизности ради, и у тим случајевима се наводи где је забележена реч, већ и зато што попис извора објављен на почетку *Речника* не омогућава увек такву локализацију (јер су неки скупљачи бележили речи у више места). Отуда се чињеница да је у извору забележено место одакле је реч не може сматрати довољном нормативном карактеризацијом речи, па се уз дефиницију ставља ознака „покр.“ (ако сматрамо да реч треба тако оценити) и кад су потврде само примери из збирки. Другим речима, аутори

Речника настоје да сами дају нормативну оцену речи, а не да остављају читаоцима да се тој оцени домишљају.

Тешко је у овом поступку видети што нелогично, а тврђња да се оваквим скраћеницама утроши много простора ипак је по-нешто хиперболична.

Посебно је неприхватљиво рецензентово сврставање речи као што су *крух*, *кошар* у покрајинске. То је регионални угао гледања на проблеме нормативности, који редакција *Речника САНУ*, наравно, тежи да избегне.

Рецензент критикује и стављање скраћеница *боиш.*, *зоол.* или *агр.* уз народна имена биљака и животиња и сматра да је тим скраћеницама место само уз термине типа „*акошиледон* [??], *амфибија*, *монокултура* и сл.“ Питање је, заправо, да ли тим скраћеницама означавати појмове из области одговарајуће струке или само специфичне термине из те струке. Оба решења имају своја оправдања и недостатке, и у речницима је у том погледу пракса неједнака. Кад би се супротстављали једни другима с једне стране само тако познати називи као *боб*, *блишва* (које наводи рецензент), а с друге стране такви специфично стручни термини као *дикошиледона*, онда би рецензентово мишљење било прихватљивије. Али између једних и других термина иде непрекинут ланац — у коме међукарике представљају мало познати народни називи које су стручњаци лансирали или им дали нешто друкчији смисао — тако да је врло тешко одредити јасна мерила докле те термине сматрати „народним речима“, а одакле специфичним језиком стручњака (уп. *блишва* — *маслачак* — *маховина* — *алга* — *иланкшон*; *вук* — *лав* — *ишгар* — *гейард* — *даман* итд.).

Порекло речи. Пада у очи да рецензентове замерке у погледу означавања порекла речи нису истородне, нису сасвим у складу једна с другом: „*акш* је према немачком Акт, па није требало давати као њен извор лат. *аста* и фр. *асте*, а ако је требало дати и изворну реч, она у латинском гласи *actum*... За реч *акусишка* даје се и француско и немачко порекло, а ми смо је примили преко немачког. Ако јој треба тражити праизвор, ваљало је дати грчку реч... *Анамнеза* није од латинске, већ од грчке речи *anamnesis*“.

Зашто је било потребно да се за реч *акш* (која код нас, поред нормалне, има и множину *акша*) наведе лат. множина *аста*,

или да се за један медицински термин наведе баш латински извор — заправо и не треба објашњавати; али неће бити сувишно да се мало задржимо на овом питању, зато што оно у Речнику САНУ има специфичан карактер, а и зато што се почев од трећег тома унеколико одступило од раније примењиваног поступка.

Речник САНУ није етимолошки и историјски, а навођење страних речи у њему не резултира из етимолошког истраживања и не претендује да буде прилог раду на утврђивању етимологије. Ово, наравно, не значи да се порекло речи наводи само ако је већ констатовано у неком приручнику — напротив, врло често се оно наново утврђује — али значи да етимологија као грана науке није ни секундарни циљ *Речника*. Кад не би тако било, тешко би се нашло оправдање да се означава само порекло страних речи, а домаћих не.

Ознака порекла нпр. турцизама, германизама, мађаризама у нашем речнику, иде у ред података о нормативној вредности речи, и мање-више увек представља у овом погледу негативан податак (не тако изричит као *варв.* или *јокр.*, али сличнога смисла). Ово не произлази само из општеприхваћеног начела о предности домаћих речи над туђицама, него вредност тих речи ограничава и то што су оне најчешће регионализоване, неједнако познате у разним деловима наше језичке територије (у овом погледу ознака порекла често може служити као наговештај географске распрострањености речи: мађаризми су најраширенији у северним крајевима, талијанизми у приморју и Црној Гори — и сл.). Навођење изворне речи често може помоћи и у погледу ортографије позајмице (нпр. у погледу гласа *x*), што је нарочито потребно кад се зна да се ове речи често срећу у више варијаната у разним говорима.

У првим двома књигама *Речника* и речи интернационалног карактера, које се срећу у многим језицима (углавном према грчким и латинским речима), навођене су са истим техничким поступком као и нпр. турцизми и др. варваризми; сем тога, и овде се тежило да се покаже којег језика утицај оне одражавају, па се наводио непосредни извор (немачки, француски, руски или талијански језик). Међутим, овакво третирање има недостатака:

— Речи типа *акџи* или *акусџика* не могу се укључити у категорију германизама (као рецимо *инајдер*) или галицизама (као

нпр. *демимонд*); овде се заправо не може говорити о преузимању речи из одређеног живог језика, већ пре о преузимању принципа да се за одређени појам употреби термин којему је у основи латинска или грчка реч, о прихватању лансираног термина. Сем тога, за многе од ових речи морао би се навести низ језика као могући извор, што је гломазно и неподесно; 'уосталом, ни то не би гарантовало потпуну тачност, јер се латински језик доста употребљавао и у нашим крајевима (на југозаду и западу), а разрађивању светске интернационалне терминологије давали су понекад свој прилог и наши културни и научни радници.

— У погледу нормативне вредности туђе порекло ових речи не представља негативну карактеристику. Ширење интернационалне терминологије представља елеменат једног у суштини позитивног и у сваком случају незауостављивог процеса, процеса интернационализације језичког израза и ширења међујезичке узајамности. Податак о пореклу оваквих речи пре иде у категорију стилских и терминолошких ознака које се примењују у Речнику САНУ, него у ред нормативних ограда.

— Код ових речи ни навођење изворног облика ради помоћи у ортографском третирању нема онај значај који има код раније поменутих варваризама, јер су правописне оредбе за ову категорију веома разрађене, а порекло најчешће сасвим прозирно.

То су разлози из којих је (пре нешто више од две године) редакција *Речника* одлучила да одступи од поступка примењиваног у прва два тома и да потражи прихватљивија решења. А прихватљивијих варијаната ту има неколико, међу њима је и она за коју се у некима од својих примедби залаже рецензент („За објашњење порекла речи *амфибија* дате су француска и немачка реч, а за *амфибол* немачка, а требало је рећи да су те научне кованице састављене из грчких речи и показати их“); ипак, рекло би се да се без битне штете по информативност *Речника* може наћи и економичније решење.

Придевски вид. Рецензент на неколика места (уз речи *авангардан* и *активан*) инсистира да се придевска значења—ву којима се употребљава само одређени вид одвајају од двоидских значења и дају као посебна реч у *Речнику*.

Кад би увек у језику разлика између придевске речи у двовидској употреби и везане за одређени вид била тако оштра као између „језична жена“ и „језична појава“ или „воден кромпир“ и „водени инсект“, онда би рецензентов захтев био прихватљив. Међутим, поред придева нормалне двовидске употребе постоји читава скала ограничавања употребе неодређеног вида, која се у Речнику САНУ огледа у ознакама „чешће одр.“, „обично одр.“, „ретко неодр.“, „само одр.“ — и једва да би имало смисла тај ланац вештачки расецати и давати неку реч на два места у речнику. Доста су чести случајеви да се реч која у основном значењу има само одређени вид у пренесеном, фигуративном значењу — приближавајући се описном придеву — почне јављати и у неодређеном виду. За пример може послужити баш придев *авангардан*: авангардни коњаници — авангардни одред — авангардна улога — авангардни роман — и већ смо стигли до нијансе у којој се среће и неодређени вид: „Стил ове музике ... модеран и авангардан до пре десетак година ...“ (Стана Ђурић-Клајн). Или, зар није помало вештачки расећи у две одреднице (тј. дати на два места у *Речнику*) придев *активан*, где срећемо нијансе оваквог типа: активна иницијатива, активна сила, активни вулкан, активна туберкулоза, активни салдо, активно право гласа, „он је још пред неколико година био активан новинар“ (Крлежин пример), активна служба, активна војска, активни угаљ итд.?

Овакво раздвајање придева наметнуло би још низ техничких проблема и неминовно довело до неуједначености, и зато се у Речнику САНУ такви случајеви издвајају као посебна значења, али не и као посебне речи. У сваком случају, ничег неприхватљивог нема у једном техничком узусу да се на истом месту у *Речнику* дају и значење које се јавља нпр. у облицима *активан* и *активни* и оно које се веже само за облик *активни* (такође и нијансе у којима је овај облик чешћи).

Појединачне замерке. Треба одмах рећи да међу рецензентовим замеркама везаним за поједине лексичке случајеве (а не категорије) има сразмерно више места где би извесна измена била прихватљива, понегде и пожељна (као за реч *ајламанец*, где је пример из превода који је написао сам рецензент, па је његово објашњење значења свакако компетентно). Слажем

се с рецензентом да се могла изоставити напомена о прирастку *Али* - у презимену *Аливојводић*; могла се избећи употреба речи *слоиша* у дефиницији речи *алосија* (дефиниција је довољно јасна и без ње), јер реч није широко позната, иако је има код Вука; могла се реч *амилозности* објаснити синонимима (али и наслањањем на своју основну реч, како је урађено у *Речнику*); вероватно се могао претпоставити и неодређени вид придева *амфицелни*; за *аисиду* се може рећи да је избочина зида (мада, из унутрашње перспективе, и удубљење, што се боље уклапа у наведени пример, у коме се каже да је певница у апсиди); ни ја не бих изједначио *Албанац* и *Арбанас*; није неопходно било код презимена *Арачић* показивати везу са *арач*; могло је изостати понешто шатровачко значење речи *афектација* „особа која афектира“; није требало уносити именицу *ачкање*; и значења речи *активан* ја бих друкчије развио него што је урађено, али не ни онако као што сугерира рецензент.

За ову последњу реч треба напоменути да је рецензент понегде непрецизан у интерпретирању текста *Речника*, што утиче на смисао. Он наводи: „Под 2. в. дефиниција је „који је везан са акцијом“, а тиче се ових синтагми: „активни живот“, „активни израз“. Међутим, у *Речнику* стоји „са акцијом (1а)“, а то, кад се техничко скраћење развије, испада овако: „2. в. који је везан са акцијом (делањем, делатношћу, радњом, радом)“, а и примери кад се мало развију понешто друкчије звуче него наведене синтагме, јер се у једном говори о активном и контемплативном животу, а у другом о активном и пасивном изразу истог појма; укратко, примери су сасвим у складу са дефиницијом. На другом месту рецензент каже: „Овај придев у одређеном виду употребљава се у техничком термину „активна војска“, што није дато“ — међутим, свако се може уверити да је тај термин наведен под речју *активан* и упућен на *војска* (други том) где је показано и *активна* и *регуларна* и *сјајаћа војска*!

Има и таквих замерки где уопште није јасно зашто би се дала предност ономе што рецензент предлаже, кад нема никакве битне разлике од онога што је дато, нпр. уместо „а (А)“ — како почиње текст *Речника* — рецензент налази да је боље „А, а“.

Али међу замеркама има и низ неоправданих захтева, па и директних материјалних грешака, што ће се видети из примера које наводим.

„*администраииван* је и по облику и по акценту неправилно јер се овај придев говори увек у одређеном виду *администраиивни*“. — О акценту смо већ говорили, а што се облика тиче, тешко се сагласити с тим да се у говору не јављају примери као што је онај који је редакција навела у *Речнику*: „Поступак је овде чисто административан“, или да се неће у разговорном језику чути примери као „Његов начин обраћања некако је сувише административан“.

„*администрираиш* је према немачком *administrieren*, па није требало правилнији, понарођен облик *администроваиш* упућивати на неправилнији“. Реч *администроваиш* је књишка кованица језичких пуританаца, као и „имитовати“ и сл., данас сасвим неуобичајена. Вештачки форсирати ове речи не само да значи огрешење о принцип уобичајености, распрострањености неког облика, него и продубљавање регионализације нашег (српско-хрватског) књижевног језика.

„Под 1. [у питању је реч *активан*] ‚вредан, радљив, предузимљив, жив‘ ... Према овој дефиницији неки странац могао би место ‚Је ли жив (болесник)?‘ рећи ‚Је ли активан?‘ — Ако бисмо на овај начин спутавали употребу речи са више од једног значења, мало би нам што остало за дефиниције (требало би онда искључити и реч *вредан*). Реч *жив* у контексту ‚вредан, радљив, предузимљив, жив‘ тешко да ће и за кога остати нејасна.

„Под 2. б. [и овде реч *активан*] дефиниција гласи: ‚који је у дејству, код кога није наступило смирење‘, а наведени су примери ‚~ туберкулоза‘, ‚~ вулкан‘... по стилизацији дефиниције може неко помислити да је и болесник код кога није наступило смирење — активан!“ — И овде се сугерира спутавање неопходне слободе дефинисања у описном речнику. Значење се не показује само дефиницијом, него и примерима, који дефиницију усмеравају (и то је једна од основних служби примера). Ако је смисао дефиниције јасан кад се узме у обзир контекст, онда је она у реду; а описни речник би био немогућ или би дефиниције биле читави чланци — кад би се морале обезбеђивати од намерног погрешног разумевања.

„*амилитиуда* је овако дефинисана под 1. *физ.* „највеће удаљење од равнотежног положаја при њихању, осциловању; највећа вредност коју достиже у току једне периоде ма каква величина која је подложна периодичним променама“. Први део ове дефиниције, уколико се односи на физику, мање-више је тачан, али други део има фигуративно значење, који је, свакако, узет из неког страног речника, али је заборављено издвојити га и дати пример за њега, јер се оба наведена примера тичу физике. Ово је још један пример како се штеди простор“. — Други део дефиниције нема фигуративно значење, него опет физичко, а не заснива се на страном речнику него да то м примеру, у коме је реч о колебању магнетизма у вези са поларном светлошћу. И није заборављено фигуративно значење, него је дато као тачка 2 и илустровано колико је дозвољавала грађа. Сем тога, мерење на штедњи простора одудара од супротних рецензентових замерки на другим местима.

„*ајсисти* је дефинисано: „стављати у хапс; лишавати слободе“. Кад је већ ујета реч *ајс* и објашњена, зашто у овој дефиницији стоји *ајс*? Затим, неко може бити лишен слободе, а да не буде стављен у апс“. — Дефиниција је редакцијски текст, и нема разлога да се у њој употреби некњижевна фонетска варијанта уместо књижевне (то не би било у складу са основним карактером описног речника). А да се може лишити слободе не стављајући у хапс — управо произлази из дефиниције (зато је употребљена тачка и зарез између две нијансе дате у дефиницији). Не подлеже сумњи ни то да (*x*)*ајсисти* може значити и једно и друго („хапсили су људе по улицама“ значи управо „лишавали слободе“, а то је савим обична употреба овога глагола).

„за *арем* је дато значење под 3. „све жене једног муслиманина“ ... што је сувишно, јер под 2. значење гласи: „женска чељад муслиманске породице“, а у њих спадају и жене“. — Аналогним резонавањем дошли бисмо до закључка да не треба показати реч *жена* у значењу супруга ако се да значење особа женског пола уопште, јер се прво садржи у другом. А тешко је реч (*x*)*арем* не укључити у ред појмова у вези с брачним односима и облицима брака.

„*баја* је дата седам пута као одредница, јер је разног порекла, али је при том најпре требало ставити значења која има

наша реч, а која је хипокористик од *браји*, *баба* и *баук*, затим са значењем *џријашељ*, *млађи мушкарац*“. — Којим редом дати одреднице у речнику, готово увек одлучује азбучни ред, а за речи истог гласовног склопа сасвим је конвенционална ствар којим ће се редом наводити (у *Речнику* су у овом случају дате пре речи које имају један акценат: *баја*, а за њима речи које се јављају као акценатски дублети: *баја* и *баја*). Иначе, из рецензентове стилизације испада да би он удаљио значења *џријашељ*, *млађи мушкарац* од *браји*, а она су у непосредној вези (исп. пример цитиран у *Речнику*: „Баја се код Шопова употребљава у смислу пријатељ као брат“).

„*арџина*, покрајински зоолошки термин, удућен је на исто тако непознату реч *зовој*, без икаквог описа“. — Биолошки термини ионако заузимају доста простора у *Речнику*, а кад би се и код сваког термина из те области који се упућује на стандардни давала дефиниција, утрошило би се далеко више простора. У интересу штедње, ботаничким и зоолошким терминима који се упућују на још необрађене речи додаје се као објашњење обично само скраћеница (бот., зоол.) и латински назив. Ако већ морамо годинама чекати да се обради реч *звоно* или *зваци*, зашто не можемо и за *зовој*? А ако је неком потребно да пре тога идентификује нпр. значење речи *арџина*, моћи ће то урадити на основу латинског имена (истина, на мало приметнији начин).

Помало је супротна овој замерка на обраду речи *аљеница*, коју би рецензент објаснио само речју *маза* (иако речи нису истог значењског поља).

Замерка на обраду речи *алијерација* слична је по смислу ономе што је речено на *арџина*: „*алијерација*, за треће, музичко значење дата је дефиниција „хроматско повишење или снижење неког тона“. Ко не зна шта значи „хроматски“, мораће причекати бар 20 година док у *Речнику* не буде дефинисана та реч. Зар се то није могло рећи некако друкчије, нпр. „подизање или спуштање гласа у полутоновима“. — И овде се може рећи као и тамо: ако морамо чекати док се обраде речи *хвалиши* или *храбар*, онда можемо и за *хромајски*, тим пре што се овом термину може наћи објашњење у многим приручницима, нашим и страним; а у сваком случају боље је дати и стручнију дефиницију него нетачну, као што је она коју набацује рецензент.

Колико је ризично поводити се за првом асоцијацијом при дефинисању стручних појмова и ићи по сваку цену на просте дефиниције — показује и једна друга рецензентова замера: „за изрез *машина алајлика* дата је врло дугачка и бесмислена дефиниција: „машина која помоћу разних алата што се у њу стављају, механички, обично сериски, обрађује материјал ради добивања делова жељеног облика“, уместо да је кратко речено: „машина која израђује алате“. — Изненађује лакоћа са којом рецензент проглашава једну тачну дефиницију за бесмислену, а уместо ње извлачи из склопа речи и погрешно схваћене везе са речју *алај* додуше кратко, али нетачно објашњење. То није машина која израђује алате (иако и њих може израђивати, као и много шта друго), него машина која има функцију алата или алатке, која (слично алату) служи „за обликовање (токарење, глодање, блањање, резање разних предмета од метала, дрва или другог материјала“ (Енциклопедија Лекс. завода, под *алајни стројеви*). Уосталом, *алајлика* се и иначе употребљава у значењу *алајка*.

Могло би се и још штошта одговорити на рецензентов списак од округло 100 замерки, али да се зауставимо на овоме. Већ ово што је речено довољно илустративно сведочи о двема стварима.

Прво, рецензија проф. Московљевића на посредан начин показује колико је тешко и сложено израђивати дело какво је Речник САНУ. Наиме, ако један рецензент, којему на вољу стоји рецимо десет хиљада одредница у књизи да одабере коју хоће да о њој говори и да прескочи коју хоће, упадне у оволико грешака и неприхватљивих ставова — у колико је тежој ситуацији обрађивач, који нема право да прескочи ниједну реч, без обзира како нејасне или непотпуне податке давала грађа и постојећи приручници.

Друго, очигледно је да се са озбиљном резервом треба односити према оној „дебелој књизи“ погрешака о којој говори рецензент и да би — ако би било рационално све то изводити на чистину — за њом морала ићи такође позамашна књига која би исправљала предложене исправке.

Мишајр Пешикан